

TÉKA

jelzésszerűen felsorolt problémákat is végiggondoljuk, érthető lesz számunkra, miért fogyott el Franciaországban egymás után öt kiadása a könyvnek, melyet a magyar olvasó most Varga Tamás avatott fordításában tanulmányozhat. (*Gondolat, 1973.*)

ORTUTAY GYULA: Fényes, tiszta árnyak. — Tanulmányok, emlékek, vázlatok: ebben a hármasságban foglalja össze az ismert néprajzkutató régebbi és újabb írásainak javát. A Néprajzi kalandozások és a Művelődéspolitiká megnevezésű csoportosításon túl emlékeket, vázlatokat és portrékat olvashatunk. Az egykori kezdő néprajzkutató első írásai többnyire leíró jellegű szakdolgozatok. Az újabbak közül kiemelkedő fontosságú *Az iskolai nevelés szerepe a parasztság kultúrájában.* Az emlékek és arcképvázlatok közül hadd említsük meg azokat, amelyek személyes élmények tükrében villantják fel Devecseri Gábor, Kner Imre, Buday György, Erdei Ferenc, Veres Péter, Szabó Pál, Babits Mihály, Bartók Béla alakját. Radnóti Miklósról, a bizalmas barától s a vele töltött szegedi egyetemi évekről, majd a költő életének utolsó éveiről szóló visszaemlékezése nemcsak irodalomtörténészek számára izgalmas közlés. (*Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973.*)

ZELK ZOLTÁN: Féktávolságon belül. — Érzelem-tündő hangú írások a világról és önmagáról, „semmiről és mindenről” — ahogy a költő mondja, próza költemények váltakoznak hangulatképekkel, amelyekben „kifordítja a percek üres zsebét”. Emlékek az ifjúkorból, az egykori irodalmi csaták színhelyéről a *Nyugat* szerkesztőségében;

lagos, továbbá hogy általa nem jellemezhető kielégítően a kötet minden tanulmánya. (Ezért Cseke Péter, Hajós József, Roth Endre, Salamon Anikó és Vetrő Artúr írásainak elemzésére nem volt alkalmunk kitérni.)

Mégis ezt az utat választottuk, mert úgy gondoljuk, benne hazai magyar filozófiai irodalmunk egy lényeges, ha nem is általános, sajátosságára bukkantunk. Megkülönböztetésünk nem akar értéktétele lenni. Annál kevésbé, mivel mindkét megközelítési mód önmagában korlátozott perspektívájú: az operacionális csak az elvont általánost, a spekulatív pedig a különös gazdagságában mindig csak a félig meghatározottat tudja megragadni. A kiút ezért csak az átfogó, monográfiai igényű szintéziskíséret lehet. Amíg ilyeneket nem írunk, addig a nélkülünk alakuló történelemnek szellemileg is kiszolgáltatottjai leszünk. Radikális kritika helyett, önismeretünk helyett addig csak a kritika és az önismeret szükségét fogjuk hangoztatni. Ami egyáltalán nem esik egybe.

Tóth Sándor tanulmányában (*Művelődésünk struktúrájáról és hatékonyságáról*) ilyen irányban tesz szerény, de határozott lépéseket. Ezt az utat kellene követnünk.

Bálintfi Ottó

Leltár és művészettörténet

Erdély középkori építészettörténete kimeríthetetlen témának ígérkezett a huszadik század első felében, egész sor tanulmány tűzte céljául az erdélyi műemlékek leírását, elemzését. A termékeny időszakot azonban néhány évtizedes hallgatás követte a hazai magyar nyelvű művészeti könyvkiadás terén. Csupán B. Nagy Margit 1970-ben megjelent *Reneszánsz és barokk Erdélyben* című könyve törtéte meg a csendet. B. Nagy Margit érdeme abban áll, hogy olyan fontos forrásanyagra hívta fel a figyelmet, amelyet elődei elhanyagoltak: kötetében bebizonyította a gazdasági leltárak rendkívüli művészettörténeti értékét. Míg az 1970-ben közreadott könyv a gazdasági összeírások, az urbáriumok, konskripciók adatait felhasználó tanulmányokból áll, újabban napvilágot látott *Váarak, kastélyok, udvarházak** című kötete magát a „nyersanyagot” bocsátja az olvasó rendelkezésére.

B. Nagy Margit az adatközlésben és ennek értékében jelöli meg a művészettörténet megszületéséhez vezető utat. A művészettörténet ugyan a XIX. században jelent meg önálló tudományágként, de már a XVII—XVIII. századból ránk maradt történelmi feljegyzések vagy útleírások is tartalmaznak művészeti jellegű észrevételeket. Természetesen ezek értékesítése terén sok még a tennivaló, hiszen nél-

* B. Nagy Margit: *Váarak, kastélyok, udvarházak.* Kriterion Könyvkiadó. Bukarest, 1973.

TÉKA

külözik az általánosításokat, következtetéseket, sőt még a gondolatait papírra vető íróember hozzáértéséről sem vagyunk teljesen meggyőződve. B. Nagy Margit felhívja a figyelmet a gazdasági összeírások jelentőségére a művészettörténet megjelenését előkészítő tényezők sorában. Ezeket az urbáriumokat, konskripciókat, inventáriumokat a közigazgatási beosztásban működő íródeákok, szolgabírók, requisitorok vagy jurátusok állították össze a birtok tulajdonoscseréje vagy a gazdaság vezetőjének változása alkalmából. De nemcsak az építészettörténetesek, hanem a bűrtörténettel foglalkozók számára is értékes adatokat szolgáltatnak, ugyanis a leltárak az egész épületegyüttest ismeretlik, a berendezési tárgyakat is beleértve. A gazdasági összeírások forrásértékét az etnográfusok sem téveszthetik szem elől, hiszen a gazdasági melléképületek, cselédlakások stb. bemutatása a kor népi jellegű építészetére vonatkozó adatokat tartalmaz.

A leltárt író deák feladata a tárgyilagos pontosság volt, de a berendezésről, épületről írva gyakran a „műkritikus” is megszólalt benne, amikor a jelzőkön keresztül szubjektív véleményét tolmácsolta. Jó, öreg istállóról beszélt, kisdéd házról, hitván asztalkáról, mindenestül semmirekellő ajtóról vagy szép filegóriáról. A művészettörténész pedig az épület külső formájából, díszítettségéből, emberi, társadalmi funkciójának összetevőiből akár messzemenő következtetésekhez is eljuthat.

Az urbáriumokat, konskripciókat és inventáriumokat B. Nagy Margit három jellegzetes épülettípus: a vár, kastély és udvarház története leghitelesebb forrásainak nevezi. A világi építéset eme alkotásaival foglalkozó könyvének aktualitását külön kiemeli az a tény, hogy a hazai műemlékvédelemben is a hangsúly mindinkább a laikus építészeti emlékek feltárására, megőrzésére, helyreállítására tevődik át.

B. Nagy Margit arra törekedett, hogy Erdély minden vidéke képviselve legyen könyvében. Kötetének forrásértékét növeli az, hogy kizárólag nyomtatásban napvilágot még nem látott gazdasági összeírásokat közölt. Egyik szempontja — saját vallomása szerint — az érdekes, színes tartalom volt, ezért a gyenge íráskészségre valló feljegyzéseket mellőzte. Csupán a magyar nyelvű leltárakból válogatott, de hangsúlyozza, hogy az épületeknek nincs „nemzetiségük”, mert építőmestereik, kőművesek között románok, magyarok, szászok egyaránt előfordultak. Az összeállítás az értelmes, összefüggő, eleven korrespondenciákban álló emberi alkotások mellett tesz hitet. Míg térbelileg széles körben mozog, időben már szűkebbre korlátozott: száz és egy-néhány évet ölel fel (a legkorábbi Bornemissza Tamás kisbarcsai udvarházának 1624-ből származó leltára, a legkésőbbi pedig a branyicskai birtok 1757-ből keltezett összeírása). Általában hajlamosak vagyunk arra, hogy elsődleges fontosságot tulajdonítsunk a történeti korba helyezésnek. Viszont ugyanazon korszakban gyakran különböző tendenciákkal találkozunk, egymás mellett haladó, de különböző célú utakkal, tömegesen és tanulságosan bukkannak elénk az előrehaladás és a hagyomány-

Kosztolányiról, Babitsról, Szép Ernőről, Vas Istvánról, Hunyady Sándorról, Kassák Lajosról, Kavafiszról és Zek Zoltán élő kortársairól. Új színeket és mozzanatokot villantva fel barátairól, kedvenc költőiről, megéneklí azt, ami az öregedni nem akaró „kamaszszívű” költőben s az őt körülölelő világban történik. Ahogy egy verstördékében mondja: „Nem tudok megöregedni — ahogy illik, szépen, — kapkodok a téli fák közt, — kapkodok az égen.” Ennek az örök nyugtalanságnak az eredményeit és értékeit nyújtja át olvasóinak. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1973.)

J. ZIELENEWSKI: Szervezés és vezetés. — A vállalatok szervezésének és vezetésének elmélete „műfajilag” határtudomány. Kapcsolatai kiterjednek a szociológiára, az ergonómiára, a pszichológiára, az etikára stb. Megjelenésének oka a mammutvállalatok kialakulására vezethető vissza. Mint „öntudatos” tudomány a XX. század első felében jelentkezik. Fontosságát még nem ismerték fel eléggé. A kutatások módszerei tökéletesítésre szorulnak: a világ különböző tájain megjelenő ilyen jellegű munkákra a fogalmi „káosz” jellemző. Innen a kutatások nehézségei. Mivel a vállalatok, intézmények szervezeti formái sokfélék, ezen belül a lehetséges cselekvésmódok igen változatosak. Tehát a tudomány nem a konkrét problémákra ad megoldást, hanem csak általános szempontokat villant fel. (A vállalati etikával új tudományág, az ergológia foglalkozik.) Servan-Schreiber megállapítása szerint, szemben az Amerikai Egyesült Államokkal, „az európai országok jelentős lemaradása mindenekelőtt szervezeti lemaradásnak tekinthető”. Ezt a hiányosságot szeretné pótolni a lengyel szerző könyve is, amely rövi-

TÉKA

desen románul is megjelenik.
(*Kossuth Könyvkiadó, 1973.*)

EMANUEL VASILIU: Lumi-na — undă electromagnetică? — Szakkönyvekben és ismeretterjesztő művekben a hangsúly leginkább azon van: mi az igazság? Érdekes megismerni azonban azt az utat is, amely az igazság megismeréséhez vezet; tanulságos követni, hogyan visznek egyre közelebb a valóság megismeréséhez a kísérletek, hipotézisek, elméletek. E folyamat bemutatására különösen alkalmas a fény természetére vonatkozó ellentétes vélemények közötti összecsapások története. Emanuel Vasiliu kitűnően oldotta meg a vállalt feladatot: nem tudománytörténeti kuriózumokat hord össze, hanem ismeretelméleti jelentőségük szempontjából ismerteti az egyes tudósok hozzájárulását a fény természetének megismeréséhez. Munkája azt is kimutatja, hogy nemcsak a különböző elméletek között állt fenn dialektikus ellentét, hanem az egyes tudósok sem mindig ismerték fel a saját elméleteikben rejlő lehetőségeket, nem mindig fejtették ki teljes következetességgel előremutató gondolataikat, s tanítványaik olykor önmagukban is ellentmondásosak voltak. Máskor viszont a tudományos világ nem figyelt fel egy-egy újszerű tételre, melyeket így később másoknak kellett újra felfedezniük. Vasiliu könyve rendkívül tanulságos, különösen az ifjúság számára, amely új igazságok felfedezésére készül, valamint tanáraik számára, akiknek az a feladatuk, hogy tanítványaik felfedezőképességét kifejlesszék. Várjuk a mű második kötetét, amely a fény kvantumelméletével foglalkozik majd. (*Albatros, 1973.*)

SÁNDOR PÁL: A magyar filozófia története. 1900—1945. (I—II.) — Zárószavában a szerző ezt írja: „A tárgyalt

hoz ragaszkodás elemei, azaz a fejlődés összefüggő és ellentmondó problémái. Talán mindennek az oka abban rejlik, hogy szerettük a jelenségeket az idő végtelenjéből kiszakítani, osztályozni, a történések logikájába beleilleszteni s így megérteni. Korszakokra osztjuk a voltaképpen egységes folyamatot, mert csak ebben látjuk a részekből szakadatlanul egészzé tömörülő történések tudatosításának lehetőségét. B. Nagy Margit válogatásának érdeme éppen az, hogy eltekintett a merev osztályozásoktól, s így a XVII—XVIII. század sokrétűségéből, gazdag formai világából sikerült felszínre hoznia valamit.

A szerző szavai szerint a könyv „művészettörténeti szempontok szerint összeállított forráskiadvány”. Első részében röviden összefoglalja a legfontosabb tudnivalókat a három jellegzetes épület-típusról. Az olvasó az összeírásokból a XIII—XIV. századnál nem korábbi, az érett típusú feudalizmus idején épült várakról értesülhet. Általában kevés a faragott kő, nehézségekre ütközik a vár korának megállapítása. A reneszánsz felé azonban mindinkább szokásba jött, hogy az építető címeres követ a bástyákra tétette. A XVI—XVII. században a védtett otthon még létkérdés ezen a vidéken, ezért a lakóhely rendeltetésű kastély is még — várkastély. A XVIII. században viszont a veszély megszüntével pusztulni hagyták a külső falakat és bástyákat. A szabályos alaprajzú reneszánsz kastély a XVI. század végén jelent meg. A reneszánsznak nemcsak történelmi, hanem jelképi jelentősége is van. Történelmi szempontból általában a dicsőség korszakának nevezik, jelképesen viszont a fiatalságot jelenti, kíváncsisága és intellektuális energiája miatt. Az általános elv alól az erdélyi reneszánsz sem vonhatta ki magát. Itt viszont már a XVI. század végén jelentkezett helyi ízű, puritán változata. A reneszánsz késői szakaszában azután estílus elemei közül igen sok a népi építészet lényeges alkotórészévé vált, mint például a filegóriás tornác. A reneszánsz és népművészet nagy találkozója az udvarházépítészetben valósult meg, a kis- és középnemesek különböző jellegű lakóházainak sorát magába foglaló épülettípusban. Érdekes következtetése a könyvnek, hogy a mai székelykapu, a galambbúgos nagykapu őse szintén az udvarházépítészet területén alakult ki. Ekkor még Erdély minden vidékén előfordult, nem nevezték székelykapunak, csupán akkor kapta ezt a megjelölést, amikor a Székelyföldön népi alkotásként élt tovább. De készítői már ekkor is népi mesterek voltak. A vidék egyszerű udvarházaiba tulajdonképpen a reneszánsz elnépiesedett változata jutott el.

B. Nagy Margit igen helyes következtetése az, hogy a késő reneszánsz stílus formálódására nagymértékben hatott a helybéli népművészet. Ez könyvének egyik nagy tanulsága. Elméleti észrevételeit alátámasztják a kötetben közölt gazdasági összeírások. Összesen negyvennégy leltárjegyzéket kap kézhez az olvasó, amelyet szó- és kifejezésjegyzék, helynévmutató és illusztrációs anyag követ. Kár, hogy a képanyag nyomdai reprodukálása gyengére sikerült. Márpedig művészettörténeti szaktanulmány esetében a képanyag az írásmű egyenértékű része

kell hogy legyen, nemcsak egyszerű emlékeztető, hanem az egyes művek sajátosságainak részletszép-ségéig eljuttató „elemzés”.

A hangsúly kétségtelenül az inventáriumok, urbáriumok, konskripciók közlésén van. Tudományos dokumentum erejű ez a szöveggyűjtemény, de népszerűségnek örvendhet a nem szakemberek körében is, hiszen világos, könnyen érthető, legtöbbször zamatos nyelvű olvasmánnyá lett a szerző kitűnő válogatása nyomán. Mindenképpen említést érdemel az uzdszentpéteri (1679) és a nagysajói (1681) udvarház, a kővári vár (1694), a bonchidai (1736) és a geryeszegi (1751) kastély gazdag leírása. Ezek a leírások nemcsak adatokat közölnek, hanem elsősorban *nézni tanítanak* és megfogalmazni a látottakat, hiszen a már elfeledt régi szavak újraidézésével jelentősen gyarapítják nyelvi kifejezéstárunkat is. Ugyanakkor az épület formájának, berendezésének bemutatása révén a kőben, fában, fémbe kifejezésre jutott emberi gondolatot, nemzedékek felfogásvilágát közvetítik.

Manapság egyre több szó esik a design-viták kapcsán az emberi környezetkultúráról, a harmonikus környezetformálásról, épület és berendezés összhangjáról. A könyvben közreadott összeírások, leírások a XVII—XVIII. század berendezési tárgyainak meghitt együttlétéről tanúskodnak, s éppen ezáltal az emberi környezetkultúra problémáinak örök időszereiségéről vallanak.

Leltár vagy művészettörténet tehát a *Várak, kastélyok, udvarházak*? Mint már említettem, a szerző szándéka művészettörténeti szempontok szerint összeállított forráskiadvány közlése volt. Ez viszont már önmagában is azt jelenti, hogy mindkét kritériumnak meg kell felelni. Gazdasági összeírásokat közöl, középkori íródeákok lelkiismeretes aprólékosággal összekörmölt leltárjegyzékeit, ám az ezekből levonható következtetések már a művészettörténet irányába mutatnak. B. Nagy Margit könyve elsősorban a nagyközönség érdeklődését kelti fel a művészettörténet iránt, mintegy ízelítőt nyújt a művészettörténeti kutatómunka műhelytitkaiból (például a levéltári kutatás jelentőségére hívja fel a figyelmet, az eredeti szöveg értelmezésének módjait tárja fel stb.). Nagyközönséget írtam az ímént, s ezzel nem akarom azt állítani, hogy a művészettörténész ne nyerne értékes adatokat a könyvből, de már szakmai lelkiismerete sem engedi, hogy meglegedjék a közölt anyaggal, semmiképpen nem hanyagolhatja el a kevésbé érdekes vagy hiányos leírásokat sem. A szélesebb közönséget viszont ezek valóban nem érdeklik. Ezenkívül a könyv rövid ismertetői a várról, kastélyról, udvarházzal csupán általános képet nyújtanak a három épülettípusról, ami a nem szakember számára természetesen így is rendkívül hasznos olvasmány. A kötet megjelenéséig egyáltalán nem találkozhattunk ilyen jellegű hazai magyar kiadvánnyal könyvpiacunkon.

B. Nagy Margit úttörő munkát végzett, s könyvének megjelenése mindenképpen eseményszámba megy a hazai szaktudomány történetében.

Agopcsa Marianna

TEKA

korszak filozófiájának feldolgozása lényegében még csak most kezdődik. E könyv csupán dokumentálni kívánja, hogy *van* magyar filozófia, és nemcsak érdemes vele foglalkozni, hanem kötelesség is.” — A korszak filozófusainak írásai nem közismertek, vagy egyenesen hozzáférhetetlenek; a mai olvasó számára különösen értékes az az eljárás, hogy a szerző életrajzot és tematikai ismertetést is ad, s a szakmai és irodalmi köztudatban az egyes alkotókról kialakult hiányos vagy éppen hamis képet tárgyilagos értékeléssel igyekszik helyes megvilágításba állítani. De nemcsak az egyes alkotók vonatkozásában jelent fontos kísérletet a könyv. Sokkal izgalmasabb — s talán ez az igazi jelentősége —, hogy a szerzőnek sikerült úgy egységbe foglalnia a választott korszakot, hogy a materializmus és idealizmus közötti harc mellett, mely a magyar filozófiatörténetnek éppen ezt a szakaszát hatja át a leginkább, az egyes irányzatok sokrétűségét, bonyolultságát, önmagában való ellentmondásosságát is érzékeltetni tudja, amint az néhány fejezetcíméből is kitűnik: *Természettudomány és vallás, Neotomizmus és marxizmus, A szocializmus evangéliuma és az evangélium szocializmusa, Krisztussal Hitler ellen, Pszichológiai esztétika, Szociológia mint alkalmazott lélektan, A szociáldemokráciától a kommunista pártig stb.* Mivel az egész mű azt hivatott bizonyítani, hogy a magyar filozófia történetében kivételesen értékes életművek találhatók, rendszeres összehasonlítást végez külföldi eredményekkel, bizonyítván, hogy a magyar filozófia, ha nem is mindig a csúcsok szintjén, de a kort híven tükrözi, s így „a világ népeinek nagy kulturális zenekarában mint fontos hangszer meg kell hogy szólaljon.” (*Magvető, 1973.*)